

Knjiga je luksuzno uvezena tvrdim koricama s prigodnom ilustracijom Cavallinijeve nautičke karte Mediterana iz 17. st. Sadrži i slikovni dodatak kao svojevrsni katalog najvažnijih izdanja Književnog kruga s edicijama iz Biblioteke Knjiga Mediterana. Upotpunjen je fotografijama programskih knjižica pojedinih znanstvenih skupova, naslovnica raznih kataloga izložbi te reklamnim plakatima manifestacije, koji zajedno daju lijep prikaz tridesetogodišnje povijesti održavanja ovog projekta. Književnom krugu kao idejnom začetniku i glavnom nositelju cjelokupne organizacije želimo još puno uspješnih "Knjiga Mediterana".

Tonija Andrić

Inwardness, individualization, and religious agency in the Late Medieval Low Countries: Studies in the Devotio Moderna and its contexts, ur. Rijcklof Hofman – Charles Caspers – Peter Nissen – Mathilde van Dijk – Johan Oosterman, *Medieval Church Studies*, sv. 43, Brepols, Turnhout 2020., 230 str.

Ova dobro napisana prnova Brepolsovoj seriji *Medieval Church Studies* proizlazi iz znanstvenog skupa *Devotio: Individualization of Religious Practices in Western European Christianity* (c. 1350– c. 1550), koju je Sveučilište Radboud iz Nijmegena organiziralo 2016. Pažljivo istražujući kako su se kasnosrednjovjekovni pojedinci mogli razumjeti u odnosu prema Bogu i društvu, autori radova u zborniku magistralno popunjavaju istraživačku prazninu koja je prethodno postojala u znanstvenom istraživanju. Po temama sređeni eseji nude interdisciplinarni dijalog o međuigri između individualizacije i vjerske aktivnosti u kontekstu kasnosrednjovjekovnih zemalja Beneluksa.

Svezak otvara uvod Rijcklofa Hofmana pod naslovom *Inwardness and Individualization in the Late Medieval Low Countries* (1–34). Prvo, uvod donosi radne definicije pojmova "pojedinaac," "individualizacija" i "osoba," te potom nastavlja s temeljitim historiografskim pregledom koncepta "samosvijesti" u srednjem vijeku. Kako Hofman potcrtava, zbornik koji prikazujemo priklanja se pristupima "sebi" Gerta Melvillea i Caroline Walker Bynum. Stoga, urednici sugeriraju definiranje "pojedinaca" kroz njihovu zaokupljenost s društvenim "drugima" i božanskim "Drugim". Otuda, kako Hofman naglašava, sociološki pojam "međuodnosa" (relativity) ujedinjuje devet eseja ovog sveska. Uvod zatvara objašnjenje logičkog poretka eseja u zborniku.

Esej Roba Faersena *'Individualization' and 'Personalization' in Late Medieval Thought* (35-50) čini prvi tematski blok sveska. Autor istražuje razlikovanje koncepata "pojedinaca" i "osobe" u srednjem vijeku koristeći metodologiju povijesti ideja. Nudi urednu kronološku usporedbu načina na koji su izabrani srednjovjekovni mislioci iz 12., 14. i 16. stoljeća objašnjavali razliku među ta dva koncepta kroz prizmu "relacionalnosti". Faersen uvjerljivo demonstrira da se taj pojam prvi put pojavljuje u radovima Vilima od Sv. Thierryja i kasnije ulazi u flamansku duhovnu literaturu i osobne devocionalne knjige. Tri studije slučajeva koje Faersen bira pokazuju da u srednjem vijeku i razdoblju pokreta *Devotio moderna* uloge pojedinca unutar društva i njihovi odnosi s Bogom definiraju pojam "personalizacije." Nasuprot tome, koncept "individualizacije" pojavljuje se u novija vremena i ne odnosi se na odnos osobe prema zajednici, nego na njezinu zaokupljenost sa svojim unutrašnjim ja.

Drugi tematski blok ujedinjuje dva biografska eseja koji se bave s dva istaknuta pojedinca pokreta *Devotio moderna* (51-86). U radu *Geert Grote's Choice of a Religious Lifestyle Without Vows* (51-66) Rijcklof Hofman si postavlja ambiciozni zadatak povezivanja nizozemskoga mističkog obraćenja strogom životu u siromaštvu s programatskim razvojem pokreta *Devotio moderna*. Uspješno kombinirajući kontekstualnu mikro-povijesnu analizu s istraživanjem raznolikih izvora pisanih od Grotea (poput rasprava, statuta i propovijedi), autor uvjerljivo pokazuje da je Groteovo izbjegavanje smrti 1374. predodredilo njegovo obraćenje na svetački život. Štoviše, kako Hofman kritički utvrđuje, mistik je aktivno propagirao svoje principe moralnog ponašanja i kritiku palih klerika među svojim sljedbenicima, koji su ih kasnije koristili kako bi uspostavili reformni program pokreta *Devotio moderna*.

Drugi biografski članak, onaj Margarite Logutove (67-86), nudi preciznu rekonstrukciju životopisa Tome Kempenca. Temeljeći se na pomnom iščitavanju i formalističkom kritičkom pristupu, njezina izuzetno temeljita tekstualna analiza sedam djela koja se pripisuju Tomi urodila je s tridesetak autobiografskih paragrafa, koji se donose u kronološkom redu. Logutova se dodatno fokusira na mistikovu religioznu etiku i samorefleksiju, predstavljajući čitaocu na taj način detaljniji uvid u razvoj Tomina karaktera.

Treći blok posvećen tekstovima i idejama sadrži skrupulozno sačinjenu studiju Nigela F. Palmera o sekvencijalnim molitvenim ciklusima o Muci u kasnom 13. i 14. stoljeću (87-119). Njegov esej je briljantan primjer funkcionalne i strukturalne analize književnih izvora. Kako bi razumio književne korijene meditacijskih tekstova pokreta *Devotio moderna* autor uspoređuje molitveni ciklus Henrika Seusea *Hundert Betrachtungen* s više najpopularnijih tekstova o Muci koji nam dolaze iz kasnoga srednjeg vijeka, tj. Bonaventurinim *Lignum Vitae*, *Meditationes de passione Christi* Jordana iz Quedlinburga te *Vita Christi* Ludolfa iz Saksonije. Palmer razlikuje različite pristupe kojima se Kristova muka obrađuje u molitvenim ciklusima i smatra kako je kombinacija tih pristupa oblikovala skup meditacijskih praksi pokreta *Devotio moderna*.

Posljednja tematska cjelina (121-221) dalje se zadržava na konceptu "relacionalnosti" i istražuje pojedince u kontekstu komunalnog života. U eseju *Modern Devotion and Arrangements for Commemoration: Some Observations* (121-136) Koen Goudriaan proučava molitve za pokojne kako bi istražio kako su komemorativne prakse oblikovale te odnose. Autor pri tome ne samo da vješto koristi digitalnu humanistiku kako bi prikupio kvalitativne podatke za dio svog istraživanja, nego također koristi metodologiju kulturne povijesti kako bi pokazao jesu li memorijalne prakse postale ponešto individualiziranije tijekom trajanja pokreta *Devotio moderna*. Uspješno kombiniranje tih pristupa omogućuje Goudriaanu da sa sigurnošću utvrdi kako su, barem do 16. stoljeća, komemorativni rituali bili kolektivne religijske prakse koje su održavale odnos između zajednice i pojedinca, živih i mrtvih. Štoviše, kvalitativni podaci i tablice koje prate prvi dio eseja omogućuju vizualiziranje potcijenjenog potencijala studija o memoriji. Ipak, Goudriaanovi kriteriji za selekciju kvalitativnih podataka za produbljenu analizu ostaju nejasni. Detaljnije objašnjenje zašto je autor izabrao baš memorijalne kalendare iz samostana u Steinu (Gouda) i augustinskog samostana konversa Sv. Agneze u Amsterdamu između 35 tekstova koje je imao na raspolaganju pojačala bi njegovu argumentaciju.

Konflikt između duhovnog napretka pojedinca i fizičke stroge monastičkog života predmet je rasprave studije Anne Bollmann (137-158). Autorica temeljito istražuje djelo *Vivendi formula* priore Salome Sticken (umrla 1449.) koje se bavi režimom zasnovanim za njezinu zajednicu sestara te ga uspoređuje sa životima svetih žena iz djela *Sister Books*. Esaj završava sa živahnom analizom slučaja o autobiografiji Alijthe Bake (umrla 1455.), koja otkriva kakvu su unutarnju borbu sa striktnim uputama mlade pobožne poklonice morale otrpiti.

Zajednički članak Thoma Mertensa i Dieuwke van der Poel teži osvijetliti “intenciju i funkciju” srednjonizozemskih pobožnih pjesama (159–179). Slijedeći hipotezu da su pobožne pjesme mogle funkcionirati kao dijelovi meditacije, autori pomno uspoređuju kasno-srednjovjekovne teorije o afektivnoj molitvi s instruktivnim prologom zbirke pjesama *Die gheestelicke melody*. Autori povezuju smjernice iskazane u zbirci s raspravom *De spiritualibus ascensionibus* Gerarda Zerbolta od Zutphena i izravno ističu sličnosti između devocionalne upotrebe pjesama i “čitavog procesa koji se sastoji od čitanja (*lectio*), meditacije, molitve (*oratio*) i kontemplacije”. Zaključuju kako su pobožne pjesme, s njihovim načinom iskazivanja zamjenica i verbalnih formi u prvom licu singulara (ja), mogle pobuđivati pjevača ili čitaoca na individualnu meditativnu praksu.

Završni rad u zborniku, koji je napisala Anna Dlabáčová (181–221), predstavlja inovativnu studiju o intenzivnoj interakciji između privatne pobožnosti, tiskanja knjiga i religioznog života u zemljama Beneluksa u posljednjoj četvrtini 15. stoljeća. Autorica uspješno primjenjuje holistički pristup kako bi istražila kako su kršćanski laici personalizirali svoje primjerke spisa *Pobožni časoslov o životu i mucu Isusa Krista*. Radeći tako, ona posvećuje posebnu pažnju materijalnim aspektima inkunabula (posebice koloriranim crtežima, personalnim bilješkama te njihovom uvezu). Stoga, autorica proučava identitet kroz prizmu kodikološke i tekstualne analize kombinirane s pragmatičnim pristupom crtežima. Kako Dlabáčová zaključuje, *Pobožni časoslov* je služio kao inovativan masovni medij koji je njegovao duhovni rast laikata. Više reprodukcija iz rukopisa i inkunabula dopunjuju esej i čine njegovo čitanje zabavnijim.

Inwardness, Individualization, and Religious Agency in the Late Medieval Low Countries je elegantno napisana zbirka članaka koji pozivaju na razmišljanje. Nudi multidimenzionalni pristup međuigri između pojedinca, Boga i vjerskih zajednica u zemljama Beneluksa u 14. i 15. stoljeću. Podjela zbornika na tematske blokove mogla bi se činiti neuravnoteženom. Primjerice, posljednja tematska sekcija o odnosima između pojedinca i društva sastoji se od četiri eseja i zauzima otprilike polovicu knjige. Ipak, koncept “relacionalnosti” u pogledu individualizacije efektivno funkcionira kao sveobuhvatni metanarativ koji povezuje svih devet poglavlja. Popis ilustracija (vii–viii), kao i kazala osoba i književnih radova (223–225), imena mjesta (226–228), rukopisa i ranih tiskanih knjiga (229–230) prate priloge i olakšavaju plovidbu sveskom.

Osobno od srca preporučam ovo izdanje crkvenim povjesničarima, povjesničarima srednjovjekovne književnosti i stručnjacima za pokret *Devotio moderna*. No, i šira akademska zajednica može profitirati iz čitanja ove knjige, budući da autori koriste širok raspon metodoloških alata, a svezak također može biti ugodno štivo za opću publiku koju zanimaju kasnosrednjovjekovna povijest i duhovnost.

Olga Kalashnikova